

שיחה עם סוזן האו

מראיינים: ערן הדס, יהודה ויזן

סוזן האו (Howe, 1937) מן המשוררות האמריקאיות הבכירות של ימינו, מסאית, מבקרת וכלת 'פרס בולינגן לשירה' (2011) ו'פרס גריפין לשירה' (2018). האו מוגדרת לעיתים כ'משוררת שפה' ולעיתים כמשוררת פוסט-מודרנית.

• • •

במאמך הנודע על וואלאס סטיבנס, *Vagrancy in the Park* ('שוטטות בפארק'), את מגדירה את השירה באופן הבא: "שירה היא חיפוש עוגבני בלתי פוסק לאורה של האהבה אחר זיכרון של זמן, בשוליים האפלים כזפת של ערבים בהם התכנסו יחדיו כדי לברך ולהאמין". לפי ההגדרה הזאת, המופשטת למדי, האם יהיה זה נכון להניח שלדעתך השירה היא פעולה דתית (וקהילתית)? האם את מקבלת את קביעתו של קולרידג' כי "במובן החמור של המילה, משורר שאינו דתי הוא דבר בלתי אפשרי"?

כן. שירה היא קריאה. אתה נקרא ללכת-בעקבות. ההליכה-בעקבות מחייבת היזכרות, ללכת לאחור שוב ושוב על מנת להמשיך ללכת. "וכך נכנסתי לעולם שבור / כדי לתור אחר חברתה של האהבה ההזיונית / קולה כרגע קט ברוח (לא אדע מאין בא)". זה מתוך שירו האחרון של הארט קריין, 'המגדל השבור'. שיר גדול יכול להיקרא כסוג של תפילה, בקשה, חילול קודש, גאולה או התגלות. מלאך ההיסטוריה של וולטר בנימין הוא גם מלאך השירה.

האם לא קיימת סכנה ש'חיפוש עוגבני בלתי פוסק לאורה של האהבה אחר זיכרון' וכו', יוביל אותנו בסופו של דבר לתוצאה נוסטלגית, או לחילופין, ימנע מאיתנו לחוות ולשקף את ההווה?

קודם כל הייתי מורידה מהמשפט שלי את המילה "עוגבני". זה יותר מדי מקושט. אהבה זה מספיק. הקטע המצוטט לקוח מתוך מאמר, ומקורו בנחמה שמעניקה הקריאה בסטיבנס. בזמנים קשים כשלנו, הנחמה היא מעט האושר המצוי בהישג ידינו. "ידע חדש של המציאות" מוקף ב"מעגלי המקהלה שלו" [צמד שורות משירו של סטיבנס *Not Ideas About the Thing but the Thing Itself*]. משחקי הטבעות והמעגלים של הילדות. שיר הילדים *Ring a Ring o' Roses*, טבעות נישואין, פעמונים מדנדנים, החוויה של ילד כשהוריו מקריאים לו סיפור. אמא אווזה, רוברט לואיס סטיבנסון, הנס כריסטיאן אנדרסן, ביאטריקס פוטר, בראונינג, דיקנס, ייטס, שייקספיר. מילים, מילים. מיתוסים קוליים מרצדים, מסרים טלפאתיים, כוחות ספונטניים תמידיים שהאוזן מסוגלת לראות. על חופי האֵינות... נוסטלגיה היא מפתח לעתיד.

בראיון שהענקת ל'פריס ריוויו' סיפרת שבמהלך ילדותך, בהתאם לאופן שבו סודרה הספרייה בבית הוריך, חילקת טקסטים לאנגלית-אמריקאית מצד אחד ולאנגלית-אירית מצד שני. מה היה ההבדל העיקרי בין שני הצדדים? והאם כיום, לאחר שעברו אי אילו שנים, היית אומרת שהשירה שלך משמשת כגשר בין הצדדים? האם כפל נקודות המבט עיצב את עמדתך כמשוררת? כמה חשיבות את מייחסת להתבוננות על העולם מבעד ליותר מעדשה אחת?

בשנות נעוריי עמלה אמי על המחזות ספרו של ג'יימס ג'ויס 'פיניגנו וייק', בעוד אבי נמנה עם קבוצת חוקרים חלוצית של טקסטים אמריקאיים מוקדמים כמו ספרו של קוטון מאת'ר *Magnalia Christi Americana: or The Ecclesiastical History of New England from Its First Planting in 1620, until the Year of Our Lord 1698* [הכותרת בלטינית: פעולותיו המזהירות של הצלוב באמריקה, כותרת המשנה באנגלית: ההיסטוריה הכנסייתית של ניו אינגלנד מהנטיעה הראשונה בה בשנת 1620, עד שנת אדוננו 1698] שהוא טירת מילים משונה. 'מאגנליה', על התפעמויותיה המילוליות, התפתלויות של ביקורת עצמית, וידויים, מהלכים נסתרים של נסיגה והתקדמות, משחקי מילים, חידות ואקרוסטיכונים, מזכירה באופן מוזר את 'פיניגנו וייק': גם מאמצים אדירים של הקוראים לא יאפשרו להעריך אף אחת משתי היצירות במלואה. שני מגדלי בבל הללו עוסקים, באופנים שונים, בפילה. בפילה מן החסד, נפילה אל תוך שפה. בכל פעם

שאני חושבת על 'מאגנליה' או על 'פיניגנו', קופץ לי לראש המפטי דמפטי. לפי מילון אוקספורד לחרוזים, תלמידי בלשנות מאמינים שהיצירה המפטי דמפטי היא אחת מאותן יצירות שהן כה עתיקות עד שקשה לאמוד את גילן. אם יש משהו שהיה משותף להוריי, הרי שזהו חוש ההומור החד שלהם. במיוחד כשמדובר בקריאה בקול. ואם מדברים על נוסטלגיה, אני תוהה אם הכתיבה שלי, על כל התפניות, החיקויים והשחזורים שלה, אינה אלא הצורך שלי להעמיד מחדש את המפטי דמפטי.

כתבת על הלהט הפנימי שאת חשה כשאת נמצאת בספרייה. לאחרונה מתגבש המושג "ספריות צללים" (Shadow Libraries), כשחומרים נאספים ומועלים לשרתי אינטרנט, לעתים תוך הפרה של זכויות יוצרים, מתוך כוונה להציל כתבים שאלמלא הפעולות הללו היו נשכחים ונותרים בלתי נגישים. מה דעתך על ספריות הצללים? מובן שהן חסרות את החומריות של ספרים אמיתיים, אך בהנחה שגם לכך ימצא פתרון טכנולוגי (כמו מציאות מדומה), מה דעתך על הרעיון?

אני אוהבת את המילה Shadow על שתי ההברות שבה. היא נפתחת ב-"Shh", צליל ההיסוי, ומסתיימת ב-O ההיעדרות. "יש לי צל קטן שמהלך בתוכי ובחוף איתי", זוהי השורה הראשונה בשיר הילדים הבלתי-נשכח של סטיבנסון, שכתב גם את 'ד"ר ג'קיל ומיסטר הייד'. אני מניחה שההתעלמות מזכויות היוצרים עלולה להיות בעייתית עבור כותבים מסוימים ומוציאים לאור מסוימים, אך אפילו עבור נווט חובב, אתר כמו UbuWeb הוא משאב בלתי-נדלה. אני נרגשת מהחופש לחצות גבולות לשוניים וגיאוגרפיים, הניתן בחינם לכל מי שמבין את הדרכים לחקור ולגלות. בדיוק היום קראתי את השיר האחרון שכתב ג'ון אשברי, "בקרת אקלים" [השם הנכון הוא "תיקון אקלים"], שהתפרסם עתה לראשונה. הוא מסתיים כך: "במילים אחרות, שמרו, אך רק / צל צפוף ומפורר / לא בדיוק סוף [בגרסה שפורסמה: לא בדיוק רשע], אבל אתם מבינים את הנקודה."

תיארו אותך לא פעם כ"משוררת הארכיונים". האם את סבורה שהשירה עצמה היא ארכיון? השיר כארכיון של מציאות מסוימת (או חלל או זמן

מסוימים)? האם השירה עצמה יכולה (או צריכה) לדעת לשמש כחומר ארכיוני אמין, שלא לומר אובייקטיבי?

ניסיתי להשיב על השאלות הללו, הנוגעות ליחס שבין שירה וארכיונים, בספרי *Spontaneous Particulars: The Telepathy of Archives* (2014). סטיבנס כתב: "המשורר בא אל המילים כמו שהטבע בא אל מקלות יבשים". לעיתים תכופות אני חושבת על חומרים ארכיוניים כעל שלדים מיוחדים ומלחששים. כאשר אני פותחת תיקייה ואוחזת בידי בחומר יש בזה, באופן מסתורי למדי, משהו מאפקט המראה; כלומר, עולה השאלה – מה בעצם עומד בינינו? ובשעה שאני עוקבת אחר עקבותיהם הכתובים ומאחלת להם רק טוב, אני גם יודעת שיש בחיפוש הזה אלמנטים של ערפדות, חילול הקודש וביזה. אני יכולה לומר אותו הדבר בדיוק בנוגע לכתיבת שיר או מאמר.

כאשר את מתארת את היחסים שלך עם כותבים אחרים, את מכנה את המהלך שאת עושה כ"לחיות אותם מחדש", ויחד עם זאת ישנו הרושם שהתפקיד שלהם במהלך הוא סטטי [static] למדי.

האם תפקידם הוא static במובן של חסר תנועה או בלתי-משתנה, או שהכוונה היא דווקא ל-static, שם העצם, כלומר רעשים שמזכירים זמזום או פיצוח במערכות תקשורת? אני לבטח מתנגדת לרעיון שאם מתבוננים במכלול היצירה של סופר, קיימות כוונות סופיות ומוחלטות.

מבקרים אחדים טענו כי "שירת השפה" היא תופעה אקדמית. שירה שנכתבת בידי מלומדים עבור אוזני מלומדים. יש מי שיאמרו כי עצם טבעו של הניסוי או החיפוש הפואטי עבר מהיות פואטי וספרותי להיות פילוסופי או פילולוגי יותר. האם יהיה זה נכון לומר שאת (בדומה לחלק ניכר מ'משוררי השפה') זנחת את המוסיקה לטובת משהו אחר שניתן לכנותו, אולי, צליל או הד? שעברת משירה מלופאית לשירה לוגופאית הרבה יותר? בראיון שערכנו עם צ'ארלס ברנסטין ('דחק' ה), שאלנו אותו שאלה דומה, והוא מצידו הצהיר כי: "האנלוגיה בין שירה ומוסיקה היא אנלוגיה רעועה ונרעדת (שייקית

במובן של הפזמון של בילי הילי (*shake, rattle and roll*). "האם את שותפה לגישה זו?"

אני מתנגדת לקיבוץ אד הוק הזה של קבוצת כותבים תחת התווית 'שירת שפה' (L=A=N=G=U=A=G=E). פעמים רבות מדי משמשת ההכללה הזו כשם גנאי, כדרך להנמיך. אדבר בשם עצמי: הצליל הוא מהותי למסתורין ולמשמעות של השיר. לכל צליל, לכל הברה, חשיבות מכרעת. אבל אני לא מסוגלת ל-"shake, rattle and roll" כמו צ'ארלס, אני יותר כמו ג'אקומטי, מוחקת ומוחקת ומוחקת.

סטיבנס כתב: "שירה היא אמנותו של המלומד [Scholar]", ואילו מרגרט קוונדיש טענה ש"מלומדים לעולם אינם משוררים טובים, הם נושאים בחובם יותר מדי אנשים אחרים, ולכן הם פחות הם עצמם". איזה מין מלומד הוא המשורר? איזה מין משורר הוא המלומד? האם את חוששת לעיתים שמא החוקרת המעמיקה שבך תשתיק את המשוררת שבך או תעמוד בדרכה?

כל המשוררים שיצירתם מעוררת בי השראה ומרגשת אותי הם מלומדים מסוג זה או אחר. כמובן שאין לזה שום קשר לאוניברסיטה! אך הסקרנות היא הכרחית. אני מתנצלת, מרגרט, אך במאה הלוהטת הזו שלנו הלמדנות מדרבנת לעיתים את המשוררים. במהלך השנים האחרונות ספריו ומכתביו של דניאל הלר-רואזן (Roazen), ובמיוחד *Echolalias: On the Dark Tongues: The Art of Rogues and Forgetting of Language* ו-*Riddlers*, השפיעו על הליך הכתיבה של מאמריי ושיריי. אני יודעת כיצד הייתי מחברת את ספרי האחרון, *Debths* – אלמלא ידעתי כיצד, ואלמלא דרבנו אותי ספריו, לקפץ ממקום למקום, להסתכן ולהעז לעקוב אחר רמזים. אנו חולקים חיבה למשחקי לשון, הגדרות, חידות, צורת הצליל של אותיות, אופני הגייה מסוימים, הברות נדירות, פונמות, מזל וצירופי מקרים.

בראיון שנערך איתך ב-2011 טענת ש"עבור משוררים, לא אחת, האינטרנט, בדרכים פרודוקטיביות ובלתי צפויות, הוא נוגד-וירטואוזיות –

הווירטואוזיות היא האמת של אתמול". זוהי הצהרה מפתיעה למדי מפיה של מי שנתפשת כמשוררת ניסיונית. מהו לדעתך הדבר שעושה את האינטרנט ל"נוגד-וירטואוזיות"?

אני אמרתי את זה? הו-אה! ב-2018 אני כבר לא מאמינה בזה. העניין הוא כזה, אני בת שמונים ואחת. אני שייכת לדור מכונות הכתיבה. באותם השירים בהם ריווחתי בין המילים והשורות באופן קיצוני, השתמשתי במספרים, נייר דבק ומכונת צילום. ויחד עם זאת, עבור כל דבר אחר, אני אוהבת לעבוד על המחשב. איני יכולה לדמיין את חיי בלי המחשב הנייד שלי, בעיקר בשל הפונקציה של ה"העתק-הדבק". איני יכולה לדמיין עבודה בלי מדפסת שמונחת על ידו על השולחן. אני עובדת משורה לשורה, מעמוד לעמוד. משנה ומוחקת שוב ושוב. אולם התחום שלי הוא הדף וההרמוניות שלו – משהו שקשור לנשימה – ולא המסך של המחשב, ובטח שלא הרשת – ישנו עולם שלם של משוררים עם רעיונות חדשים בנוגע לחלל העמוק, למילים ולתהליך; מציאות-בלתי-מציאותית. ישנה וירטואוזיות דיגיטלית ושרות פתוחים. כיצד אוכל להתנגד לעתיד? "הו עולם חדש מופלא (ובלי נייר)".

האם היית אומרת שמשוררים צעירים בני-זמננו, חרף העובדה שהחומר זמין ונגיש יותר מתמיד, מכירים פחות את המסורות הספרותיות, או מכבדים פחות את אבותיהם ואמהותיהם הספרותיים?

לא ראוי בעיניי שאטיף למשוררים צעירים מה לעשות. אני סיימתי עם זה. יצירתי שאבה ועדיין שואבת השראה ומובלת על-ידי כותבים ואמנים מסוגים שונים שאת עבודתם אני מעריצה, ושלמדתי מהם לאורך שנים ובשפות רבות. וזה כנראה המצב בכל הדורות.

ספרך 'כתם לידה' בוחן שתי חלופות לטיפול בגרסאות: חלופה אחת היא גרסא אֶחָדָה, ומנגד, החלופה השנייה, כתב-יד ועליו הערות השוליים המצטברות. דומה כי הטכנולוגיה של ימינו מאפשרת לשמור ולבחון גרסאות מסתעפות, גם אם הן לא מתכנסות לכדי יצירה סופית יחידה

ומתקללת. באיזה אופן היית רוצה שעבודותיך ישמרו בעתיד (כאשר שתי החלופות אפשריות)?

האבולוציה של הטכנולוגיות האלקטרוניות מולידה אפשרויות חדשות, והמון צורות חדשות של הצגה ושכפול של טקסטים, אבל למען האמת אינני מבינה את אותן האפשרויות. ואני גם לא מתכוונת לנסות להבינן. החומרים על הכונן הקשיח הם מעבר לשליטתי אלא אם כן אני מוחקת אותו לחלוטין. אם להתבטא בכנות, מה שקורה שם זה בלגן. *Mise en abyme* [מצרפתית: להניח בתהום. בעולם האמנות הכוונה ל"תמונה בתוך תמונה בתוך תמונה" עד לאינסוף]. לי איכפת בעיקר מהספרים שארגנתי בשני מדפים בחדר העבודה שלי. הערות השוליים שלהם, הלוכסנים, המקפים, ההתלהבות, כולם נראים עתה מרגיעים כמו הלילה והכוכבים – אני אדם של נייר – הם הדבר האמיתי.